

1.02 Pregledni znanstveni članek

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK
FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

UDK 930.25"1942/1955":929Broz J.

Prejeto: 6. 7. 2020

Mnogoteri obrazi Josipa Broza - Tita: sledi v domačih in tujih arhivskih dokumentih iz obdobja druge svetovne vojne ter po njej

MATEJA JERAJ

dr. zgodovine, višja svetovalka

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, Ljubljana

e-pošta: Mateja.Jeraj@gov.si

TADEJA TOMINŠEK ČEHULIČ

mag. zgodovine, višja arhivistka

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, Ljubljana

e-pošta: Tadeja.Tominsek-Cehulic@gov.si

Izvleček

Josip Broz - Tito zagotovo spada med osebe, ki ne morejo utoniti v pozabo. V prispevku bodo predstavljeni arhivski dokumenti, ki osvetlujejo Titovo osebo ter so nastali med drugo svetovno vojno in dobro desetletje po njej. Avtorici želita opozoriti na to, kakšne dokumente so ustvarili ali poznali bodisi Titovi sodobniki bodisi njegovi vojni in politični nasprotniki, ko so želeli vedeti, s kom imajo opravka. Zahodne zaveznike je sprva zanimal kot njihov potencialni podpornik, po vojni, ko je bila Titova identiteta že znana, pa je bilo zahodnim demokracijam v interesu, da ga spoznajo kot državnika, s katerim morajo računati in sodelovati.

Abstract

NUMEROUS FACES OF JOSIP BROZ – TITO: TRACES IN DOMESTIC AND FOREIGN ARCHIVAL DOCUMENTS FROM THE SECOND WORLD WAR AND AFTER

Josip Broz – Tito is undeniably an unforgettable person. The article presents archival documents, which were created during the Second World War and after it and deal with his persona. The authors wish to emphasize documents, which were created by Tito's contemporaries or his war and political opponents when they tried to find out whom they are dealing with. Western allies had shown interest in him when they were considering him as their potential ally. After the war, however, when his identity was revealed, he became interesting as a political leader, who had to be counted on.

Ključne besede:

Josip Broz - Tito, biografija, arhivsko gradivo, druga svetovna vojna, hladna vojna

Key-words:

Josip Broz – Tito, biography, archival records, Second World War, Cold War

Uvod

Življenjska pot Josipa Broza - Tita je bila doslej že velikokrat predstavljena, pa vendar bi na začetku prispevka vseeno podali nekaj ključnih podatkov, ki jih lahko najdemo v njegovih biografijah in enciklopedičnih geslih.¹ Rodil se je leta 1892 v Kumrovcu, vendar natančen datum rojstva ni znan. Mati je bila Slovenka, Marija Javeršek, doma s Kozjanskega, in oče Franjo Broz. Izučil se je za ključavničarja ter služboval doma in v tujini. Leta 1920 je postal član komunistične stranke. Po napadu sil osi na Jugoslavijo v aprilu 1941 so jugoslovanski komunisti pod njegovim vodstvom prevzeli pobudo in organizirali oborožen odpor proti okupatorjem. Josip Broz je bil tako že konec leta 1941 postavljen za vrhovnega vojaškega poveljnika partizanskega gibanja. Konec leta 1943 so zahodni zavezniki Titove partizane priznali kot edino zavezniško vojsko na območju Jugoslavije. Iz vojne je Tito izstopil kot vojaški zmagovalec, v roke pa je dobil tudi vse najvišje politične funkcije. Po sporu s Stalinom leta 1948 je oblikoval svojo pot v socializem. Leta 1956 je z indijskim voditeljem in egiptovskim predsednikom podpisal deklaracijo, ki je bila osnova za novo politično usmeritev neblokvske pripadnosti z imenom Gibanje neuvrščenih. Mednarodni ugled Jugoslavije in Tita je še zrasel ter mu omogočal uspešno manevriranje med vzhodnim in zahodnim blokom. Titove Jugoslavije je bilo s smrtjo njenega dolgoletnega voditelja pravzaprav konec.²

Josip Broz, bolj poznan pod vzdevkom Tito, je »buril duhove« že vsaj od takrat, ko je vzbudil pozornost kot poveljnik jugoslovanskih partizanov, če pa se ozremo na številne zapise, prisotne v današnjem znanstvenem in medijskem prostoru, vidimo, da jih »buri« še danes.³ Tudi vprašanje njegove identitete ostaja, vsaj za nekatere, še vedno odprto. Je bil pravzaprav ruski vohun ali morda kaj povsem drugega?

Avtorici tega prispevka želita zgolj predstaviti nekatere predpostavke in mnenja, ki jih razkrivajo dokumenti Arhiva Republike Slovenije. Osredotočili sta se na fonde in zbirke italijanskih okupacijskih organov in posredno tudi nemških obveščevalnih služb, na prevod članka ameriškega obveščevalca in potopisca T. H. Fieldinga,⁴ Titov življenjepis, ki je bil uvrščen v dokazno gradivo proti obtoženim na enem od povojnih političnih procesov, na nekatere dokumente britanskega zunanjega ministrstva, reproducirane med evidentiranjem slovenskih arhivistk v britanskem državnem arhivu v Londonu, upoštevali sta tudi nekaj domače in tuje literature ter časopisne vire, ki pomagajo osvetliti obravnavana vprašanja.

Tito v nemških dokumentih, posredovanih italijanskemu zavezniku

Kar nekaj podatkov o Titovi identiteti je mogoče najti v zbirkah in fondih italijanskih okupacijskih oblasti: SI AS 1829, Zbirka gradiva kraljevih kve-

¹ Glej Dedijer: *Josip Broz Tito*; Pirjevec: *Tito in tovariši*; Goldstein, Ivo, Goldstein, Slavko: *Tito*; Hadalin, Jurij: *Josip Broz - Tito*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1019340> (dostop: 6. 7. 2020); Judt: *Povojna Evropa*.

² Prav tam.

³ Na svetovnem spletu je mogoče najti veliko število različnih zapisov, ki pričajo, da za nekatere iskanje »prave« Titove identitete še ni končano; na tem mestu jih ne bomo naštevali, saj niso predmet tega prispevka.

⁴ Temple Hornaday Fielding (1913–1983) je bil poznan ameriški potopisec, med drugo svetovno je deloval v Evropi kot pripadnik ameriške obveščevalne službe (Office of Strategic Services – OSS), zadolžen za psihološko vojno in propagando v okviru oddelka Morale Operations Branch – MO. Potem ko je bil 6. junija 1945 odpuščen iz vojske, se je posvetil pisanju potopisov in izdajanju publikacij ter se preselil najprej na Dansko, nato v Španijo (Temple Fielding: https://en.wikipedia.org/wiki/Temple_Fielding (dostop: 6. 7. 2020).

stur Trst in Gorica, 1921–1943,⁵ SI AS 1842, Zbirka gradiva raznih enot italijanske vojske, SI AS 2044, Zbirka gradiva italijanskih okupacijskih oblasti, pa tudi v gradivu lokalnih orožniških enot, na primer v SI AS 1783, Karabinjerska postaja Borovnica. Ti dokumenti pričajo tako o hierarhiji stikov nadrejenih vojaških organov, torej poveljstva 2. italijanske armade na Sušaku⁶ s podrejenimi pehotnimi divizijami⁷ v Sloveniji in na drugih italijanskih zasedenih območjih, kot tudi o stikih višjih policijskih organov s podrejenimi, recimo italijanske kvesture⁸ s podrejenimi agenti javne varnosti⁹ ter lokalnimi orožniškimi (karabinjerskimi) postajami.¹⁰ Med prejemniki obvestil o Titovi identiteti najdemo tudi urad za zvezo s Prostovoljno protikomunistično milico.¹¹ Očitno je bilo pomembno, da se novica o vodji

⁵ Kraljeva kvestura: Na ozemlju, priključenem po prvi svetovni vojni, je Italija organizirala varnostno službo tako kot drugje po državi. Sestavljali so jo orožniki (karabinjerji), državna policija – kvesture in polvojaške organizacije fašistične stranke. Slovensko ozemlje je spadalo pod kvesturi Gorica in Trst. V okviru kvesture so delovali uniformirani policisti in agenti javne varnosti v civilu. Obe kvesturi sta imeli politični urad (»ufficio politico«), ki ga je vodil podkvestor, in oddelke (»divisione«), ki so jih vodili komisarji javne varnosti.

⁶ Druga italijanska armada s sedežem na Sušaku je imela sprva naziv višje poveljstvo oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo ter je prvih nekaj mesecev delovala v Karlovcu. Njeni poveljniki so bili general Vittorio Ambrosio, nato Mario Roatta in na koncu Mario Robotti. Za območje Ljubljanske pokrajine ji je bil podrejen XI. armadni zbor, ki je vodil delovanje italijanskih pehotnih divizij.

⁷ Italijanske pehotne divizije, ki so delovale v Ljubljanski pokrajini: 14. pehotna divizija Isonzo, 21. pehotna divizija Granatieri di Sardegna, 153. pehotna divizija Macerata, 22. pehotna divizija Cacciatori delle Alpi in 57. pehotna divizija Lombardia.

⁸ Glej opombo o Kraljevi kvesturi.

⁹ Agenti Javne varnosti: glej opombo o Kraljevi kvesturi.

¹⁰ Karabinjerji (orožniki) so skrbeli za vzdrževanje javnega reda in miru. Najvišje karabinjersko poveljstvo v Juljski krajini (Venezia Giulia) je bila Komanda kraljevih karabinjerjev v Trstu. Njej so bile podrejene »tenence« po okrožjih oziroma »podprefekturah«, po njihovi odpravi v letu 1927 pa so bile karabinjerske postaje neposredno podrejene komandi v Trstu. Na območje 2. armade so 3. aprila 1941 pripeljali 14. mobilizirani bataljon kraljevih karabinjerjev Milano in ga začasno razmestili v Ajdovščini, Postojni, Idriji in Tolminu. Bataljon so 16. aprila 1941 premestili v Ljubljano; prevzel je policijske in orožniške naloge v Ljubljanski pokrajini.

¹¹ Julija 1942 sta poveljstvo 11. armadnega zbora in vodstvo slovenske protirevolucije podpisala sporazum o ustanovitvi Prostovoljne protikomunistične milice (ital.: Milizia volontaria anticomunista – MVAC). Kot prva je bila vanjo vključena Legija smrti, nastala iz ilegalnega Štajerskega bataljona, med italijansko ofenzivo poleti 1942 pa so začele nastajati tudi vaške straže, ki so prav tako nastopale proti partizanskemu gibanju.

Josip Broz – Tito, kot so ga spoznale italijanske enote (SI AS 1842, Zbirka gradiva raznih enot italijanske vojske, šk. 1, p. e. 7)

jugoslovanskih partizanov čim bolj razširi in doseže vse partnerje v protipartizanskem boju. Res je, da ne gre za množico dokumentov, temveč za posamezne »bisere« v korespondenci med posameznimi vojaškimi in policijskimi organi, ki so praviloma kratki in jedrnaty ter preprosto razumljivi, a so žal napisani na precej prosojnem in nežnem papirju, ki je zelo dovzeten za poškodbe.

Čeprav je v tem poglavju govora o »italijanskih dokumentih«, je treba poudariti, da so najrazličnejše, v nadaljevanju predstavljene teorije, zbrale predvsem nemške obveščevalne službe, ki so jih po potrebi posredovale svojim italijanskim zaveznikom. Ugotovitve obveščevalnih organov so namreč pogosto namenjene drugim organom nadzora, v avtoritarnih ali totalitarnih sistemih lahko tudi sodstvu (kot obtožnica), v prvi vrsti najdemo v policijskih in vojaških dokumentih.

Dokumenti, povezani s Titovo identiteto med drugo svetovno vojno, so sicer nastajali pri nemški nacistični obveščevalni službi (Geheime Staatspolizei – Gestapo)¹² ter njenih rednih policijskih in SS-oddelkih¹³ širom zasedenih ozemelj, a ker so ti svoja spoznanja posredovali tudi italijanskim zaveznikom na Balkanu, jih najdemo tudi pri italijanskem vojaškem poveljstvu za Slovenijo in Dalmacijo ter pri podrejenih vojaških in orožniških enotah. S Titom so se ukvarjali tudi njegovi domači nasprotniki, denimo srbski nedičevci in ljotičevci.¹⁴ Menda je po zasedanju Avnoja v Bihaću časopis jugoslovanskih komunistov Borba decembra 1942 prvič objavil Titovo sliko. Ta je padla v roke nemških obveščevalcev v Sarajevu ter prispela še v Zagreb in Beograd.¹⁵

Nekateri podatki o iskanju Titove identitete izvirajo tudi iz novejšega časa. Tako je revija *Newsweek Srbija*¹⁶ pred dvema letoma na temelju novih – vsaj tako trdijo njeni novinarji – doslej zaprtih gestapovskih dokumentov prikazala, kako mukotrpno in vztrajno so nemške oblasti ugotavljale, kdo je »fantomski« vodja jugoslovanskih partizanov z vzdevkom Tito. Nemški obveščevalci naj bi menda o Titu »vohljali« ne le po Jugoslaviji, temveč širom Evrope, vse od Pariza do Prage in Sovjetske zveze. Konspiracija, ki so je bili komunisti do vstopa v vojno že precej večji, saj so jo razvijali kar dvajset let, je bila torej trd oreh tudi za najboljše obveščevalne službe!

Eden izmed najzgodnejših nemških dokumentov o Titu, objavljenih v srbski izdaji *Newsweeka*, izvira iz septembra 1942, ko so o njem pričali nemški ujetniki, ki so jih v Livnu partizani zamenjali za ranjence. Eden izmed njih naj bi takole poročal: »O Titu lahko rečemo, da je po prepovedi Komunistične stranke v Jugoslaviji postal njen neuradni vodja. Moram povedati, da je imel v španski državljanski vojni visok položaj, saj je vodil enoto, večjo od brigade. Po koncu te vojne je odšel v Rusijo in na jesen tega leta (1939, op. avt.) je v spremstvu britanskega in jugoslovanskega oficirja glavnega štaba prišel s podmornico do dalmatinske obale. Od njiju je dobil sprejemnik, s pomočjo katerega je vzdrževal

¹² Gestapo (Geheime Staatspolizei) je bil nemška nacistična tajna državna policija, ki je bila organizacijsko del SS (Schutzstaffel). Gestapo se je razvil iz svoje predhodnice, ustanovljene leta 1933 v Prusiji. Prvega vodjo Rudolfa Dielsa je nasledil Hermann Göring, ki jo je razvil v močno državno politično policijo. Med drugo svetovno vojno je bil gestapo skupaj z varnostno policijo (Sicherheitdienst) odgovoren za interniranje Judov v koncentracijska taborišča in obračun z njimi (Gestapo, Nazi political police: <https://www.britannica.com/topic/Gestapo>, dostop: 6. 7. 2020).

¹³ SS – Schutzstaffel: zaščitni ali varnostni oddelki.

¹⁴ Nedičevci so bili pristaši Milana Nedića (1878–1946), srbskega politika in generala, nekdanjega načelnika Generalštaba kraljeve Jugoslovanske vojske, vodje marionetne vlade v Srbiji v času nemške okupacije. Ljotičevci pa so se imenovali pripadniki oborožene enote srbske profašistične stranke »Jugoslavenski Narodni Pokret ZBOR«, ki je bil v službi profašistične srbske države pod vodstvom generala Milana Nedića, njegov predsednik je bil Dimitrije Ljotić (Dostopno na: Wikipedija, https://sl.wikipedia.org/wiki/Dimitrije_Ljotić%C4%87).

¹⁵ Pirjevec: *Tito in tovariši*, str. 144–145.

¹⁶ Lukovac: *Devet života neuhvatljivog maršala*, str. 18–26.

zvezo s tujino, da bi si izmenjevali obveščevalne podatke.«¹⁷ Kratek povzetek navedb iz tega dokumenta najdemo v italijanskih dokumentih Arhiva Republike Slovenije, kajti nemški obveščevalci so svoja dognanja – za dosego svojih ciljev – zaupali drugim silam osi, torej zaveznikom, s katerimi so si delili Balkan. Oktobra 1942 gestapo še vedno ni bil prepričan, kakšno težo imajo njihova dognanja v zvezi s Titom; ni jim bilo jasno, kaj je po poklicu, kje deluje, niso vedeli, ali je sodeloval v španski državljanski vojni.¹⁸

Približno tedaj je nemškim oblastem o Titu pričal dr. Kurt Levi:¹⁹ »Bil je glavni poveljnik v Užicah. Odlično je govoril nemško, po narodnosti je bil Slovenec ali Čeh, izvrstno je poznal razmere v Srbiji, pa vendar ne v Beogradu. Z vzdevkom Tito se je udeležil španske državljanske vojne. Zagotovo je intelektuallec, in sicer zelo nadarjen. Ima nekaj čez 30 let, je nekaj višji od srednje velikosti, je brez brk, temno rjave kože, svetlih oči, z normalnim nosom, precej širokega obraza, visokega čela, z zalizci, gladkih svetlih las brez prečke. Pri izgovarjavi se opazi slovensko naglaševanje. Izbuljeni zrkli in štrleč spodnji del brade. Dobro govori srbsko s prepoznavnim slovenskim naglasom. Premika se zelo gibčno, pa vendar z nekaj gestikulacije. Zelo opazna značilnost je, da golenico (spodnji del noge) zvrta nazaj.« Skoraj istočasno, natančneje 11. januarja 1943, so v Beogradu zaslišali beograjskega komunisto Svetozarja Markovića.²⁰ Dokument, objavljen v Newsweeku Srbija, je resda kopija zapisnika zaslišanja, ki bi jo moral podpisati nemški poročnik SS, pa vendar nakaže, kakšen naj bi bil Tito: »Glede na zaslišanje v Novem Sadu aretiranega komunisto Svetozarja Markovića, ki je bil član beograjskega centralnega komiteja, je bil ta v zvezi s Titom, zato ponuja njegove izčrpne osebne podatke. Star je približno 45 let, v višino meri med 1,68 in 1,70 m, širokopleč, močnega telesa, dolgega obraza, močnih temnih las, počesanih nazaj, zelo izrazitega obraza, gladko obrit, rjavih oči, srbskega jezika s hrvaškim in slovenskim naglasom, pokončne drže, hitrega koraka, elegantno oblečen – čeprav je bil domnevno po poklicu metalurški delavec, je imel negovane roke.« Dokument še dodaja: »Priložene Titove fotografije Markoviću nismo pokazali.« Kljub tako zvitemu pristopu je bil nemški sklep še vedno napačen.

¹⁷ Prav tam, str. 20–21.

¹⁸ Prav tam, str. 22–23.

¹⁹ Identitete na tem mestu omenjenega dr. Kurta Levija ni mogoče zanesljivo določiti, saj je samo na seznamu žrtev holokavsta muzeja Yad Vashem 108 oseb z enakim imenom (dva naj bi bila rojena istega leta v istem kraju – leta 1911 v Zemunu, zato gre mogoče v tem primeru le za eno osebo). Poleg tega je treba omeniti, da je holokavst preživelo kar nekaj »eminentnih« oseb z imenom Kurt Levi, med drugimi tudi nemški odvetnik dr. Kurt Levi, rojen leta 1910 v Wiesbadnu, ki pa je zaradi protijudovske zakonodaje sredi tridesetih let 20. stoletja zapustil rodno Nemčijo in emigriral v Združene države Amerike, zaradi česar leta 1942 nikakor ne bi mogel pričati pred nemškimi zasliševalci (Kurt Levi: <https://mcheckc.org/portfolio-posts/levikurt/>, dostop: 16. 7. 2010). V dokumentu omenjeni Kurt Levi bi bil lahko »judovski partizan iz Jugoslavije«, vendar sta avtorici zasledili le dve njegovi fotografiji, ki ju hrani Arhiv ustanove »Ghetto Fighters' House«, drugi podatki žal niso na voljo (Dr. Kurt Levi, a Jewish partisan from Yugoslavia: https://www.infocenters.co.il/gfh/notebook_ext.asp?book=2020&lang=eng&site=gfh, dostop: 15. 7. 2020).

²⁰ Svetozar Marković - Toza (1913–1943), politični delavec, rojen v vasi Taroš v Banatu, gimnazijo je obiskoval v Zrenjaninu, šolanje je prekinil in se zaposlil v rudniku Kreka. Zaradi pljučne bolezni se je vrnil v Vojvodino in deloval kot sindikalni delavec. Leta 1931 se je včlanil v Zvezo komunistične mladine Jugoslavije (Savez komunističke omladine Jugoslavije – SKOJ), štiri leta pozneje pa še v Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ). Zadolžen je bil za agitacijsko in propagandno dejavnost, pisal je članke in krajše razprave, predvsem o položaju poljedelskih delavcev, ter sodeloval pri organiziranju in utrjevanju partijskih organizacij v Vojvodini, zaradi česar je bil aretiran, obsojen in zaprt. Po vrnitvi iz zapora, marca 1941, je postal član Sekretariata in organizacijski sekretar Pokrajinskega komiteja KPJ za Vojvodino. Po okupaciji je bil med organizatorji osvobodilnega gibanja in komisar Pokrajinskega štaba za Vojvodino, dokler ga niso okupacijske oblasti v Novem Sadu ujele in obsodile na smrt z obešenjem. Decembra 1944 je bil proglašen za narodnega heroja (Milanović, Đorđe: Marković Svetozar - Toza, *Enciklopedija Jugoslavije* 6, str. 27).

Menili so namreč, da je bil Tito Kamilo Horvatin, ki naj bi leta 1925 odpotoval v Sovjetsko zvezo in nato delal v Zagrebu kot novinar. Dva tedna zatem je sicer »naplavilo« novo identiteto, Ivana Brozovića. Ta naj bi bil metalurški delavec, leta 1934 zaprt zaradi komunistične dejavnosti, za časa španske državljanske vojne naj bi prek Francije odšel v Španijo, zatem pa prevzel vodenje Centralnega komiteja Komunistične stranke Jugoslavije. S to identiteto so se poigravale tudi ustaške obveščevalne službe, vendar je postalo kmalu jasno, da Ivan Brozović ni Tito, temveč njegov sodelavec in odvetnik iz Hercegovine.²¹

O tem, kako se je Ivan Brozović mukoma prelevil v Josipa Broza - Tita, so si italijanske enote v Sloveniji torej pustile »postreči« s strani močnejšega nemškega zaveznika. Italijanski dokumenti tudi pričajo, da so imela italijanska policijska in vojaška poveljstva v Sloveniji poslej nalogo, da poskušajo ugotoviti, ali se Tito, kot so ga tedaj »poznali«, nahaja v Sloveniji. Decembra 1942 je italijanska policija že veliko vedela o – po njihovem mnenju vodilnih komunistih – Josipu Rusu, Edvardu Kocbeku in Edvardu Kardelju,²² pravih informacij o Titu pa še ni imela. Na začetku leta 1943 so o njem zelo malo vedele tudi nemške oblasti. Tako je italijanska 2. armada februarja 1943 svojim podrejenim enotam kot pravega Tita še vedno ponujala precej mlajšega Ivana Brozovića, rojenega leta 1902 ali 1903, nekdanjega metalurga in člana komunistične partije od leta 1923 dalje, zaradi česar naj bi ga tedanje jugoslovanske oblasti v letu 1934 aretirale. Po prestani kazni naj bi odšel v Sovjetsko zvezo, kjer naj bi se ukvarjal z raznimi političnimi težavami, povezanimi z gospodarskim stanjem v domovini. Pozneje naj bi odšel v Francijo in nato v Španijo, kjer naj bi leta 1937, v času državljanske vojne, vodil »policijsko brigado«. Po vrnitvi v Sovjetsko zvezo naj bi obiskoval vojaško šolo in se leta 1941 vrnil v Jugoslavijo – v strogi tajnosti – kar z britansko podmornico. Pripisovali so mu, da je odličen govorec, ki v hrvaškem, nemškem, španskem, ruskem ali francoskem jeziku zlahka navduši množice.²³

Komisar obmejne javne varnosti v Idriji dr. Antonio Stanziola je 8. aprila 1943 poslal svoji nadrejeni kvesturi v Gorici dopis,²⁴ v katerem je trdil, da pozna pravo Titovo identiteto, dober mesec kasneje pa je praktično enake rojstne podatke domnevnega Tita povzela tudi italijanska kraljeva kvestura v Pulju. Slednja je 22. maja 1943 razposlala italijanskim orožniškim enotam v Pulju in Reški pokrajini ter tamkajšnjim »skvadrinom« okrožnico, ki kljub vsemu navaja nekoliko drugačen Titov opis, kot so ga tedaj poznali v Sloveniji. Dopisu so priložili fotografijo, na kateri Tito nosi zatemnjena okrogla očala. Ta italijanski vir ga poimenuje Josif Broz - Tito, sin Franja in Marije Zavasek, rojen 6. marca 1892 v Kumanovcu pri Selih Zagorskih. Kar se njegovega osebnega opisa tiče, naj bi bil Tito precej suh, temnih, kostanjevih las, modrih oči, z velikim nosom, okroglim obrazom, slabih zob in z opazno brazgotino na srednjem prstu leve roke. Podpisani kvestor Angelo Viola je v dopisu opozoril, da je »zelo nevaren komunist in vodja bande upornikov, ki delujejo v kraju Žirovac,« govoril pa naj bi hrvaško, srbsko, nemško in rusko.²⁵ Idrijska javna varnost je opozorila, da Tito vodi tudi partizane v Julijski krajini, nato pa se je v svojem aprilskem dopisu osredinila na Titovo predvojno dejavnost in ne na telesni opis. Tito naj bi bil po njihovih podatkih med drugim zaprt v Zagrebu zaradi tatvine, vendar z amnestijo izpuščen iz zaporu. Nato naj bi se pridružil sindikalnemu gibanju, bil leta 1934 izvoljen za člana Centralnega komiteja Komunistične stranke Jugoslavije in kot tak naj bi se z organizacijskimi nalogami odpravil na Dunaj in v Prago, januarja 1937 pa

²¹ Lukovac: *Devet života neuhvatljivog maršala*, str. 23–24.

²² SI AS 1783, Karabinjerska postaja Borovnica, šk. 6, p. e. (popisna enota) 72, 85.

²³ SI AS 1783, Karabinjerska postaja Borovnica, šk. 3, p. e. 33.

²⁴ SI AS 1829, Zbirka gradiva kraljevih kvestur Trst in Gorica, šk. 83, p. e. 1263.

²⁵ Arhiv Jugoslavije, fond 838, Osebni fond Josipa Broza - Tita, III-11/14, Dopis Uprave državne varnosti Hrvatske Ministarstvu za notranje zadeve Federativne ljudske republike Jugoslavije, 25. 11. 1950.

v Pariz. Zatem naj bi bil povabljen v Moskvo, kjer naj bi z Judom Fleischerjem obiskoval vojaške tečaje in bil pripoznan kot član predstavništva jugoslovanskih komunistov v Moskvi. Ko je pridobil zaupanje vodstva Kominterne, naj bi ga ta za časa španske državljanske vojne poslala v Španijo. Konec leta 1938 naj bi se pod imenom inženirja Tomaneka vrnil na Hrvaško, kjer naj bi po navodilih Kominterne reorganiziral komunistično stranko Jugoslavije.²⁶

Očitno je bilo poleti 1943 še veliko nejasnosti v zvezi s Titovo identiteto. Junija ga je namreč gestapo povezal z Jozefom Brozom Vlačajem (alias) Tomanekom, v Parizu diplomiranim politologom, rojenim na Slovaškem, očetu Janu in materi Vlasti Linhart. Julija 1943 je gestapo poročal nemškimi zasledbenim oblastem v Srbiji, da se za vzdevkom Tito ne skriva Ivan Brozović, pač pa dr. Tišmar, ki naj bi se večkrat zadrževal v Beogradu.²⁷

Po več neuspešnih poskusih razkritja Titove identitete so se nemški obveščevalci oprli na informacije srbskih Ljotićevcev,²⁸ ki so bili prepričani, da pod nazivom Tito nastopa nekdanji srbski častnik Tihomir Tomić, ideolog oficirske vstaje v Mariboru (leta 1932, op. avt.). Po propadlem poskusu vstaje naj bi Tomić prebegnil v Avstrijo, od koder naj bi se umaknil v Francijo in nato v Španijo, kjer naj bi deloval na strani republikancev. Po koncu španske državljanske vojne naj bi s pomočjo sovjetske ambasade preko Francije odpotoval v Sovjetsko zvezo, kjer naj bi ga Kominterni postavila na mesto dopisnika za Balkan. V tem času naj bi se povezal z dr. Ivanom Ribarjem,²⁹ novinarjem Vladimirjem Dedi-
jerjem³⁰ in drugimi izpostavljenimi komunisti. Vzdevek Tito naj bi bila kratica iz prvih črk imena Tihomir Tomić. Ljotićevci naj bi celo imeli pričo, ki je to Titovo identiteto potrdila, saj naj bi ga nekaj mesecev pred tem srečala na političnem zborovanju v Cazinu. Tedaj naj bi Tito zatrdil, da ni Srb, temveč Hrvat iz okolice Medžimurja.³¹

Vendar pa tudi »lov« na Tihomirja Tomića ni bil uspešen. Tako so februarja 1943 gestapovci v novem poročilu trdili, da gre za Filipa Filipovića, nekdanjega proizvajalca bombaža, ki pa je bil tedaj v zaporu. A tudi s to identiteto niso imeli sreče. Marca 1943 so namreč neimenovani tuji viri opozorili, da gre v bistvu za Nikolaja Lebedeva, sovjetskega vohuna, poslanega v Beograd, a so v dveh tednih opustili tudi to sled.³² Kmalu zatem so se nemški obveščevalci oprijeli ideje, da gre v Titovem primeru za izredno sposobnega in vojaško izobraženega nem-

²⁶ SI AS 1829, Zbirka gradiva kraljevih kvestur Trst in Gorica, šk. 83, p. e. 1263.

²⁷ Lukovac: *Devet života neuhvatljivog maršala*, str. 24–25.

²⁸ Glej opombo 14.

²⁹ Dr. Ivan Ribar (1881–1968), hrvaški odvetnik in politik, rojen v Vukmaniću blizu Karlovca, leta 1904 v Zagrebu doktoriral iz pravne znanosti. Zavzemal se je za jugoslovansko državo in bil eden izmed ustanoviteljev Demokratske stranke. V letih 1920–1922 je predsedoval Narodni skupščini Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Bil je nasprotnik leta 1929 uvedene kraljeve diktature in se je zavzemal za politiko združene opozicije in narodnega sporazuma. Med drugo svetovno vojno se je pridružil partizanom in postal član KPJ ter predsednik Izvršnega odbora AVNOJ-a. Po vojni je bil predsednik Prezidija Ljudske skupščine FLRJ (Jeraj in Melik: *Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim. Študija in prikaz procesa*, str. 988).

³⁰ Vladimir Dedi-
jer (1914–1990), partizanski borec, novinar, politik. Rodil se je v Beogradu, kjer je študiral pravo. Znan je kot biograf Josipa Broza - Tita, kajti knjiga je bila prevedena v 36 jezikov. Po koncu vojne je kot jugoslovanski delegat pri Združenih narodih (1945–1952) pomagal sestaviti konvencijo o človekovih pravicah. V času obračuna z Milovanom Djilasom je Dedi-
jer zagovarjal njegovo pravico do svobode govora in zato dobil šestmesečno pogojno kazen. Zatem se je umaknil iz političnega življenja. Leta 1955 se je umaknil v Združene države Amerike. Tam je posvetil svoje življenje človekovim pravicam, občasno, zlasti po Titovi smrti, pa je deloval tudi doma. Umrli je v Rhinebecku (New York), vendar je bil na svojo željo pokopan v Ljubljani (V: David Binder: »Vladimir Dedi-
jer, Tito Biographer And Partisan Fighter, Dies at 90«, *New York Times*, 4. december 1990: [https://www.nytimes.com/1990/12/04/obituaries/vladimir-
dedi-
jer-tito-biographer-and-partisan-fighter-dies-at-90.html](https://www.nytimes.com/1990/12/04/obituaries/vladimir-dedi-
jer-tito-biographer-and-partisan-fighter-dies-at-90.html), dostop: 6. 7. 2020).

³¹ Lukovac: *Devet života neuhvatljivog maršala*, str. 23; O Dimitriju Ljotiću (Dostopno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37735>).

³² Zahodni zavezniki naj bi slišali zgodbo o Lebedevem že leta 1941.

škega Juda Niderleja iz Dravske banovine, a ga še v istem dokumentu opišejo kot ruskega Juda, ki naj bi ga Moskva poslala, da bi vodil slovenske in hrvaške partizane. Ob vsem tem je treba poudariti, da so nemški obveščevalci vse te informacije označili kot nepreverjene. Pomagati so si skušali še z natančnim pregledom arhivskih dokumentov na zasedenih ozemljih, na primer z dokumenti obveščevalne službe Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), a tudi ti niso pripomogli k razkritju prave Titove identitete, saj so jih privedli le do nove napačne predpostavke, do Karla Brosa, zasebnega inženirja iz Kumanovega.³³

Kljub vsej zmedi okrog Titove identitete so nemške oblasti konec julija 1943 italijanskim zasedbenim silam v Sloveniji vendarle posredovale obvestilo z novimi, bolj realnimi dognanji. Slika Josipa Broza se je končno začela oblikovati. Po nemških podatkih naj bi se Tito sicer rodil 6. marca 1892 (in ne maja, op. avt.), očetu Franju in materi Mariji Zavšek (in ne Javeršek, op. avt.), v kraju Kumanovec pri Zagorskih Selih na Hrvaškem (ne v Kumrovcu, op. avt.), medtem ko naj bi bil po izobrazbi mehanik in voznik (ne ključavničar, op. avt.). Znano naj bi bilo tudi, da je vrhovni nemški poveljnik v Srbiji na njegovo glavo razpisal nagrado v višini tedanjih 100.000 nemških mark.³⁴ To naj bi ukazal osebno Heinrich Himmler, minister za notranje zadeve tretjega rajha.³⁵

Italijanske sile so bile torej že bistveno bližje Titovi uradni identiteti, vendar je bilo sedaj treba Tita tudi poiskati. To pa ni bila njihova edina tovrstna naloga. Sočasno s Titom so Italijani namreč iskali še kanadskega majorja Williama M. Jonesa,³⁶ prvega šefa zavezniške misije pri partizanskem glavnem štabu, ki je bil od konca junija res v Sloveniji.³⁷ Dve zahtevni nalogi, in to v obdobju, ko so bile italijanske zasedbene sile v defenzivi. Tito sicer proti koncu leta 1942 ni več skrival svoje identitete, saj sta članka o njem izšla tako v moskovski Pravdi kot v ustaškem dnevniku Hrvatski narod.³⁸ Vendarle pa so mu italijanske enote nazadnje stale nasproti na Neretvi, kjer je bil legendarni Titov ukaz: »Prozor mora nocoj pasti«, namenjen prav njim. Kmalu zatem so trčile na njegove enote na Sutjeski, nato se je Tito poleti 1943 iz Črne gore umaknil v zahodno Bosno, torej stran od italijanskih položajev. Uspeh je torej prišel prepozno. Ko so se italijanske oblasti končno dokopale do pravega Broza, so se namreč zahodni zavezniki že dodobra zasidrali na Siciliji, italijanska vojaška morala je nezadržno padala, Mussolini in italijansko vrhovno poveljstvo pa sta svojim enotam na Balkanu vse pogostejše ukazovala umike na jadransko obalo in pozivala k obrambi domovine pred zahodnimi zavezniki.³⁹

Vojne nikakor še ni bilo konec in nemška obveščevalna zgodba je očitno našla pot tudi v njihovo propagandno časopisje, natančneje v revijo Signal.⁴⁰ Ta je izhajala tako na območjih, ki so jih zasedli Nemci, kot tudi na ozemlju, ki so ga zasedli nemški zavezniki. Leta 1944 je omenjena revija objavila obširen propagandni članek o političnih razmerah in razvoju partizanstva na Balkanu. Njegov avtor je bil ogorčen nad politiko zahodnih zaveznikov, ki so bili pripravljeni sodelovati z jugoslovanskimi partizani, zato ni skoparil s črnim, ko je razpravljal o delovanju in značaju njihovega voditelja. Zahodnim zaveznikom je očital, da se ne zavedajo Titovega predvojnega delovanja, ki ga je označil za kriminalne-

³³ Newsweek, Srbija, str. 24–25. Dedijer: *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza - Tita*, str. 14.

³⁴ SI AS 1783, Karabinjerska postaja Borovnica, šk. 1, p. e. 13.

³⁵ Dedijer: *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza - Tita*, str. 16.

³⁶ SI AS 2044, Zbirka gradiva italijanskih okupacijskih oblasti, serija II, podserija 1, p. e. 166.

³⁷ Več o tem: Klanjšček: *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*, str. 485–487; Fischer et al., *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, str. 736–737.

³⁸ Pirjevec: *Tito in tovariši*, str. 146.

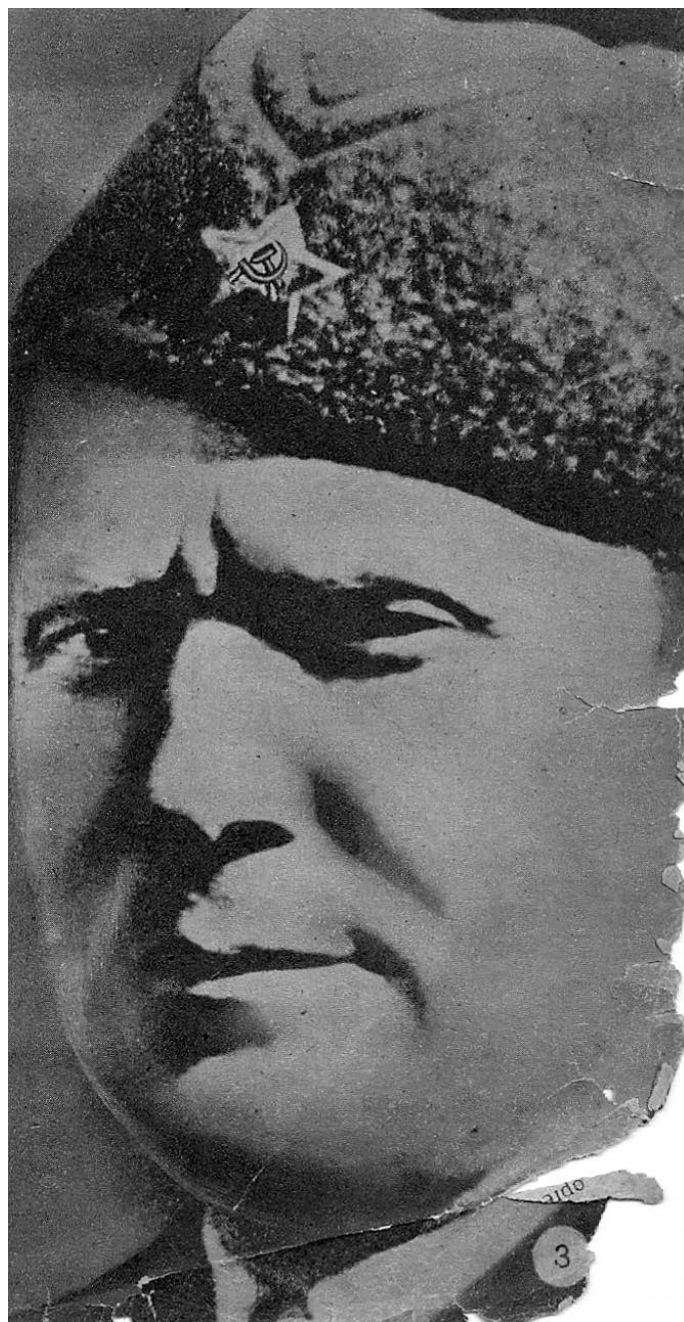
³⁹ Več o tem: Burgwyn: *Imperij na Jadranu, Mussolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941–1943*.

⁴⁰ SI AS 1902, Zbirka tiskov nasprotnikov narodnoosvobodilnega boja in tiskov politične sredine, šk. 61, Giselher Wirsing, *Romantik der bosnischen Wälder? V: Signal*, l. 1944, št. 6, izdal Union, tovarna motorjev, str. 4–7, 34–35.

ga, Tita pa za komunističnega terorista. Vzdevek Tito naj bi bil okrajšava za Tajno internacionalno teroristično organizacijo. Kljub jasnim propagandno-ideološkim namenom za avtorjevimi izvajanjem stojijo faktografski podatki o Titu. Da pa ne bi bilo dvoma, o kom teče beseda, je revija objavila tudi risbo in fotografijo Tita, kakršna je bila objavljena tudi na nemški tiralici.

Zgodba o Titu in odnosu zahodnih zaveznikov do »romantike iz bosanskih gozdov«, kot je avtor članka naslovil svoj prispevek, se začne v letih, ko naj bi bil poznejši voditelj kovač in ključavničar. V nadaljevanju pisec opozori predvsem na tiste dogodke, ki naj bi vplivali na Titovo zločinsko delovanje: prestajanje zaporne kazni zaradi komunizma leta 1928, umik v Moskvo sredi 30. let, čas španske državljanske vojne in pariške svetovne razstave leta 1937, ko naj bi Tito s pomočjo Moskve preko Pariza organiziral tiho-tapljenje ljudi, zlasti prostovoljcev za španske mednarodne brigade, med katerimi naj bi bilo vsaj 11.000 jugoslovanskih komunistov, vrnitev iz Španije, ko naj bi prevzel identiteto inženirja Josipa Tomaneka. Vendar pa je avtor prispevka, objavljenega v Signalu, že poznal informacije nemških obveščevalnih virov, ki so Tita prepoznali kot Josipa Broza.

Po številnih zablodah v zvezi s Titovo identiteto (iz zapisov Vladimirja Dedijerja⁴¹ je mogoče razbrati, da so nemški obveščevalci nekaj časa celo mislili, da je Tito Moša Pijade⁴²) je bilo leta 1944 Nemcem že dokaj jasno, kdo in kakšen je Tito, jim je pa verjetno že zmanjkovalo sredstev in časa, da bi »fantoma« ujeti. Tedaj je tudi Tito sam že dosti bolj sproščeno kazal svoj obraz.⁴³

Josip Broz - Tito iz tedanje nemške tiralice (SI AS 1902, Zbirka tiskov nasprotnikov narodnoosvobodilnega boja in tiskov politične sredine, šk. 61, Giselher Wirsing, *Romantik der bosnischen Wälder?*, v: *Signal*, l. 1944, št. 6, izdal Auto Union, tovarna motorjev, str. 3)

⁴¹ Dedijer: *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza - Tita*, str. 16.

⁴² Moša Pijade (1890–1957), jugoslovanski politik, novinar in slikar, rojen v Beogradu, študiral slikarstvo v Münchnu in Parizu, potem delal kot slikar in novinar, večinoma v Beogradu. Leta 1920 se je včlanil v KPJ, leta 1925 pa je bil zaradi revolucionarnega delovanja obsojen na 12 let zapor in v tem času prevedel Marxov kapital. V letu 1940 je postal član jugoslovanskega partijskega vodstva. Med drugo svetovno vojno je bil član vrhovnega štaba jugoslovanske partizanske vojske, leta 1943 pa je bil izbran za podpredsednika AVNOJ-a. Kot tesen sodelavec Josipa Broza - Tita je sodeloval pri oblikovanju upravne in pravne ureditve nove države. Še med vojno je ustanovil jugoslovansko tiskovno agencijo TANJUG (Telegrafska agencija nove Jugoslavije), po vojni je bil med drugim podpredsednik in predsednik zvezne skupščine ter član politbiroja CK KPJ (Jeraj in Melik: *Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim*. Študija in prikaz procesa, str. 130).

⁴³ Pirjavec: *Tito in tovariši*, str. 249.

Josip Broz – Tito, kot naj bi bil objavljen v ameriški reviji *Liberty* (SI AS 1902, Zbirka tiskov nasprotnikov narodnoosvobodilnega boja in tiskov politične sredine, šk. 61, Giselher Wirsing, *Romantik der bosnischen Wälder?*, v: *Signal*, l. 1944, št. 6, izdal Auto Union, tovarna motorjev, str. 6)

»Titov življenjepis« kot dokazno gradivo na povojnem političnem procesu v Sloveniji

Titov življenjepis, ki naj bi ga napisal major Temple H. Fielding, ameriški potopisec, ki je med drugo svetovno vojno kot pripadnik ameriške obveščevalne službe preživel več mesecev v Jugoslaviji,⁴⁴ naj bi bil objavljen v zadnjih mesecih leta 1945 v ZDA,⁴⁵ na slovenskih tleh pa je bil leta 1947 uporabljen kot dokazno gradivo tožilstva v kazenskem procesu proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim. Prevod članka je bil najden pri preiskavi stanovanja enega izmed obtoženih.⁴⁶

In kaj je bilo zapisano v članku, ki ga je slovensko vrhovno sodišče označilo kot »sramotilni pamflet«? Na začetku se je njegov avtor opredelil do – kot pravi – »polresnic in špekulacij« v zvezi s Titom: »Bilo je mnogo govorjenja še več pa opolzkih nesmiselnosti, napisanih o Titu, kakor o Franku Sinatri. Mnogim od teh so botrovali partizanski štabi, ki so bistroumno ocenili vrednost čuta angloameriške javnosti za romantiko. Mnogim od teh nesmiselnosti je botroval tudi levičarski tisk. Precej od tega je zvenelo tako, kakor je kdo plačal. Preden je Tito objavil, da je Josip Broz, so mu liberalci pripisovali veliko avtoriteto. Špekulacije na njegov račun, premnoge navdihnene od partizanov in sovjetov, so bile splošno razširjene. Tito je bil Lebedev (ruski svetovalec pri poslaništvu v Beogradu). On je bil Moša Pijade (srbski komunist židovskega porekla). On je bil Kosta Navi (pravilno Nagy, op. avt.),⁴⁷ neka

⁴⁴ Glej opombo 4.

⁴⁵ Na začetku prevedenega članka je zapisano: »World Press Review št. 220 z dne 22. dec. 1945 objavlja sledeči članek. TITOV ŽIVLJENJEPIS. Napisal major Temple H. Fielding, ki je preživel več mesecev v Jugoslaviji. Članek je objavil v Harpers Magazine že meseca oktobra.« V doktorskem delu Nikoline Kurtovic pa lahko preberemo, da je Temple H. Fielding oktobra 1945 objavil članek »Tito: A portrait from life« v Harper's Magazine 191, decembra 1945 pa je bil članek objavljen še v *Rider's Digest* (Katarina Kurtovic: *Communist Stardom in the Cold War: Josip Broz Tito in Western and Yugoslav Photography, 1943–1980*, str. 58). Glede na to, da avtorici nista imeli možnosti preveriti vsebine izvirnih člankov, ne moreta zatrditi, da so različice vseh člankov enake.

⁴⁶ Izvirni članek naj bi prinesel dr. Boris Furlan in ga izročil Francu Snoju, ta pa naj bi ga prevedel in razdelil nekaterim soobtožencem. Tipkopis se hrani v SI AS 1931, šk. 582, št. 6374–6379. Prevod članka je v celoti objavljen v: Jeraj in Melik: *Kazenski primer proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim: študija in prikaz procesa*, str. 861–868.

⁴⁷ Kosta Nađ, tudi Nadj, madžarsko Kosta Nagy (1911–1986), general JLA, rojen v Petrovaradinu (Srbija), leta 1931 je končal podoficirsko šolo v Bileći, zaradi delova-

ženska, nek Romun in nek Rus. On se je boril v Španiji kot ‚Mister Klein‘, on je bil prejšnji agent USA pod imenom ‚Raymond Baker‘. Za resne prijatelje Indijcev je bil ‚hrvatski Gandhi‘, za razdražljive Mehikance je bil ‚balkanski Pancho Vila‘. V poplavi zmešnjav, tkanju legend in polresnic ter špekulacij, ki so obdajale partizansko gibanje, se jasno kažejo tri prvine: človek, ugled in pravo stališče. Njegovo zunanjo podobo je zelo natančno predstavil: »Ne glede na njegova odlikovanja in dostojanstva je najsilnejši mož Srednje in Južne Evrope. Smeje se, pripoveduje preproste zgodbe, stiska roke in rudeče postaja belo v mišljenju opazovalca. Preživel sem mnogo mesecev za sovražnikovimi črtami v njegovem glavnem poveljstvu. Opazoval sem ga, ko je govoril z Angleži, Rusi in Američani, ki so ga obiskali. Prvi pogled nanj je varljiv. Je čokat, mišičast, nekako tako velik kot Stalin ali Churchill. Ima prsa kakor sod, njegov govor je miren in olikan. Ko smo mi prišli v hribe, smo pričakovali, da bomo našli kakšnega pomorskega roparja ali prepirljivega gverilca. Namesto tega smo tam našli profesorja Cow collegea z učenjaškimi očali, obrobljenimi z roževino. Na njem so se odražale tri izrazitosti. Njegove oči, modre kakor porcelan iz Wedgewooda, hlepe po spoznavanju in blodijo brez prestanka, so živahne in radovedne. Njegove ščetinaste in močne roke niso nikdar prazne, vedno prijemajo kar koli. Ima boljši ustnik za cigarete, angleške vžigalice, svinčnik in nož. Njegovo čelo je visoko in tako oblikovano, kakor pri pesniku D’Annunziu (Gabrielu, op. avt.).⁴⁸ Zviti kodri mu padajo v neredu na ušesa. Po ameriškem pravilu bi si moral večkrat striči lase.« Precej pozornosti je posvetil tudi Titovemu načinu oblačenja: »Njegove uniforme so čedne, toda skromne. Navadno daje prednost rujavo-rumeni bluzi (khaki) v Norfolk slogu z maršalskimi našitki na obeh obšivih ovratnika. Nosi civilne hlače, civilne čevlje in nekako modno srajco z odpetim ovratnikom. Pozimi nosi v planinah telečji kožuh in NAL uniformo, ki mu jo je odvrгло sovjetsko letalo. Zelo redko nosi površnik, tudi ne mara pokrival. Brije se vsak dan. Na levi strani prs se mu blešče odlikovanje Jugoslovanske narodno-osvobodilne vojske, partizanski okrasek, namenjen Titu. Na desni pa nosi srebrno zvezdo Aleksandra Savorova⁴⁹ – sovjetsko odlikovanje. Njegov edini nakit je širok in izbrazdan prstan iz brezbarvnega stekla.«

V Titove navade in značaj se je tudi pošteno poglobil: »Večina njegovih fotografij, ki so razširjene s pomočjo inspirirane propagande, ga prikazuje takole: je strog, delaven mož z mrkim pogledom.« Sam ga je doživljal precej drugače: »V resnici pa se on več smeje, kakor pa mrko gleda. Kadar pa to stori, deluje njegov čar, bolj kot električna svetloba. Rad se tudi norčuje. Njegovi tolmači in njegovi generali ga med seboj imenujejo ‚stari‘ in mu na njegova zasmehovanja ne vračajo odrezavih odgovorov. Njegov humor je težak in okoren kakor bojna ladja. Nekoč se mi je na neki strogo uradni zakuski na Britanskem odposlaništvu zlomil moj stol. Plosko sem se iztegnil po tleh, obupno loveč svoj krožnik in kozarec. Tito je rjul od navdušenja. Bilo je lepše kot Mickey Mouse. Tito pač ni

nja v delavskem gibanju je bil večkrat aretiran in 1933 obsojen na dve leti zapora, od koder je pobegnil, se do 1936 skrival v Zagrebu, nato pa odšel v Španijo in se pridružil republikanski vojski. Član KPJ je bil od leta 1937. Med drugo svetovno vojno je bil poznan kot komandant partizanskih enot na področju Bosne in Vojvodine, po vojni pa je opravljal pomembne politične in vojaške funkcije (Jeraj in Melik: *Kazenski primer proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim: študija in prikaz procesa*, str. 861).

⁴⁸ Gabriele d’Annunzio (1863–1938), italijanski pesnik, pisatelj, dramatik in politik, rojen v Pescari. Od leta 1881 je živel v Rimu kot novinar, leta 1898 je bil izvoljen za poslanca. Med prvo svetovno vojno je izvedel nekaj drznih podvigov, leta 1919 pa je z 287 vojakov zasedel Reko in tam 16 mesecev vladal kot diktator. V zadnjih letih življenja se je pridružil fašistom (Jeraj in Melik: *Kazenski primer proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim: študija in prikaz procesa*, str. 862).

⁴⁹ Aleksander Vasiljevič Suvorov (1729–1800), ruski plemič in vojskovodja; leta 1942 so v Sovjetski zvezi uvedli red Suvorova kot eno izmed najvišjih vojaških odlikovanj (Jeraj in Melik: *Kazenski primer proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim: študija in prikaz procesa*, str. 863).

puščavnik. Bolj ceni ugodnosti požeruha pri obilni hrani in njegovi kuharji morajo delati nadure, da mu ugodijo. Njegovo zanimanje za alkohol je podvojeno. Ob polnoči ali opoldne lahko pospravi ogromne količine rakije, 20 % domačega žganja, ne da bi se mu poznale vidne posledice. Često pije na zdravje kar dvakrat, ne da bi svojim spremljevalcem dal na izbero, v kolikih požirkih morajo izprazniti svoj kozarec. Kakor mnogi Slovani, tako tudi on ne prenaša ameriškega Wiski-ja. 'To me opija' – ima navado reči. Njegov pes, njegova telesna straža in Olga so vedno krivi, če kaj ni prav. Rjavi Dalmatinec 'Tiger' je njegovo najdragocenejše osebno premoženje. Z njim se Tito razgovarja, gladi mu grivo in mu nudi grižljaje. Včasih ga vpraša celo za mnenje o najnovejšem političnem razvoju. Njegovi telesni stražniki, redkobesedni partizanski poročniki, so videti kakor tlačani pod oblastnim gangsterskim glavarjem. Njegova tolmačica Olga Ninčić Humo⁵⁰ je hčerka enega najsrditejših njegovih nasprotnikov, zunanjega ministra⁵¹ v opoziciji od leta 1941 do 1943. Je slabotna, drži se v ozadju in kaže očitno preziranje do Angležev in Američanov. Ko tolmači, prevaja samo to, kar sme Tito slišati. Titova druga žena je Slovenka, kmetica Herta.⁵² Ta pa ne živi v njegovem glavnem stanu. Ona tudi sama govori, da je Olga zavzela njeno mesto. Da se pravilno razumemo, on je tisti, ki prezira družinsko okolje. Tito govori srbsko, hrvatsko, nemško, rusko, češko, hiroshisjsko (mongolsko narečje v Sibiriji), nekaj francosko in nekoliko italijansko. Najprej 'ne zna' angleško, pozneje pa se ne mara izraziti v angleščini, ker se boji nesporazumov. Njemu se lahko laskate v dveh primerih: če občudujete njegovega psa ali pa njegovo osebno hrabrost. Najpogosteje se širokousti, da ga nihče na maršu ne more prehiteti, ali dalj zdržati, pa naj bo mlad ali star. Na razgovoru po pohodih (pešačenju za časa gverilskega bojevanja) sem ga vprašal, kako dolgo je najdlje zdržal v hoji brez počitka. Zagrmel je: '20 ur!' in pri tem zažarel kot dečko, ki je prav kar napel svoje mišice za nov podvig. Pri 53 letih izgleda kakor Charles Atlas.⁵³ Nato se avtor članka vpraša, kakšen mož naj bi torej bil Tito, in na vprašanje takole odgovori: »Dinamičen s prisiljenim osebnim čarom, izobražen in z lastnostmi kmeta. Zvit in prekanjen je kot šahovski mojster, hladen in goreč, trd in mehak, sam Mesija, prav tako Moloh (prisopodoba za to, kar je človeku sovražno, kar ga uničuje, op. avt.), po vsem skupaj – močan človek.«

⁵⁰ Olga Ninčić Humo (1919–2013), rojena v Beogradu, hčerka politika Kraljevine Jugoslavije Momčila Ninčića, poročena z Avdom Humom, enim od voditeljev revolucionarnega gibanja na beograjski univerzi, poznejšim jugoslovanskim narodnim herojem in politikom. Med drugo svetovno vojno se je pridružila partizanskemu gibanju in bila nekaj časa Titova osebna sekretarka. Po vojni je doktorirala na univerzi v Beogradu in se zaposlila na katedri za angleški jezik (Jeraj in Melik: *Kazenski primer proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim: študija in prikaz procesa*, str. 862; Olga Ninčić Humo: https://sh.wikipedia.org/wiki/Olga_Humo, dostop: 6. 7. 2020).

⁵¹ Momčilo Ninčić (1876–1949), srbski politik in ekonomist, doktor prava, univerzitetni profesor, član srbske radikalne stranke in minister v več jugoslovanskih vladah. Med drugo svetovno vojno je bil zunanji minister jugoslovanske emigrantske vlade v Londonu, poleti 1946 pa je bil zaradi medvojnega podpiranja Draže Mihailovića na t. i. Beograjskem procesu v odsotnosti obsojen na osem let zapor s prisilnim delom. Napisal je več razprav o evropski, srbski in jugoslovanski politiki. Umrl je leta 1949 v Švici (Jeraj in Melik: *Kazenski primer proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim: študija in prikaz procesa*, str. 862).

⁵² Herta Haas (1914–2010), ekonomistka, rojena v Slovenski Bistrici, po maturi na mariborski gimnaziji je študirala na ekonomsko-komercialni visoki šoli v Zagrebu, kjer je leta 1945 diplomirala. Leta 1936 je vstopila v KPJ, od leta 1938 do leta 1941 pa je bila kurirka njenega vodstva in Titova spremljevalka. Med vojno je bila pri najvišjem jugoslovanskem in nato slovenskem partizanskem poveljstvu, po njej je bila med drugim zaposlena pri hrvaškem ministrstvu za industrijo, pri gospodarskem svetu vlade FLRJ, zveznem zavodu za gospodarsko planiranje (Jeraj in Melik: *Kazenski primer proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim: študija in prikaz procesa*, str. 863).

⁵³ Charles Atlas, rojen kot Angelo Siciliano (1892–1972), ameriški bodybuilder italijanskega porekla (Jeraj in Melik: *Kazenski primer proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim: študija in prikaz procesa*, str. 863).

V nadaljevanju prispevka se pisec osredotoči na njegovo življenjsko pot do druge svetovne vojne, ki naj bi »zaradi znamenite Titove molčečnosti o samem sebi in svojem delovanju med vojno« ostala še vedno, vsaj deloma, zavita v skrivnost, na prikaz političnih razmer na Balkanu po napadu nemških sil na Jugoslavijo 6. aprila 1941, jugoslovanskega partizanskega gibanja pod Titovim vodstvom in na revolucionarne spremembe proti koncu vojne, ob koncu prispevka pa ugotavlja: »Jugoslavija lahko ostane leglo bodoče vojne ali miru. Proti zahodu meji ta država na tisoč milj dolgo morsko obalo, z lukami, dovolj velikimi, da sprejmejo svetovno vojno mornarico. Proti vzhodu pa meji na Sovjetsko Rusijo, kopneno državo, ki se razteza na preko 10.000 milj bogatega zaledja. V sredini sedi Tito, dinamičen, privlačen, ex – komunistični agent, ex svetovni revolucionar, priznan advokat kapitalizma in demokracije.«

Kako pa so Tita opisovali britanski diplomati ob koncu druge svetovne vojne in v letih po njej?⁵⁴

Zunanje ministrstvo je želelo poznati življenjske poti vodilnih javnih osebnosti držav, ki so ga zanimalo. Tako so tudi britanska veleposlaništva v Jugoslaviji zbirala tovrstne podatke tako v obdobju med obema svetovnima vojnama kot tudi po njej. V britanskem državnem arhivu si je mogoče ogledati poročila o pomembnih Jugoslovanih, med drugim tudi v okviru splošne korespondence političnih oddelkov zunanjega ministrstva (Political Departments: General Correspondence from 1906–1966 ali krajše Political from 1906) z oznako FO 371.⁵⁵

Josip Broz - Tito je bil deležen posebne pozornosti že kot voditelj jugoslovanskih partizanov, še bolj pa po končani vojni, posebej po sporu z Informbirojem, ko se je iz voditelja ilegalne komunistične stranke in partizanskega komandanta s sumljivo preteklostjo počasi »prelevil« v državnika, na katerega je v mednarodni politiki vsekakor treba računati in z njim sodelovati.

Tedanji britanski veleposlanik v Beogradu sir Ralph Skrine Stevenson⁵⁶ je 12. aprila 1945 zunanjemu ministrstvu v London posredoval zapis⁵⁷ o članih enotne začasne jugoslovanske vlade,⁵⁸ ki ga je pripravil tiskovni predstavnik veleposlaništva major Stephen Clissold.⁵⁹ Clissold je svoje poročilo začel s po-

⁵⁴ Od leta 1987 so Mateja Jeraj, Jelka Melik in Tanja Žohar iz Arhiva Republike Slovenije v britanskem državnem arhivu (The National Archives – TNA) evidentirale, popisovale in deloma tudi reproducirale arhivsko gradivo, ki zadeva Slovence in njihovo zgodovino. Na tem mestu je predstavljenih nekaj dokumentov, ki govorijo o Josipu Brozu - Titu.

⁵⁵ Politični oddelki so bili tisti oddelki, prek katerih je potekala diplomatska dejavnost. Večina so bili pristojni za določeno geografsko območje, tako da je vsak od njih vodil diplomatske odnose z določeno skupino držav. Več o tem: Jeraj in Melik: Poročila britanskih predstavništev o Jugoslaviji in Slovencih v prvih letih po drugi svetovni vojni. V: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 407–420.

⁵⁶ Sir Ralph Clarmont Skrine Stevenson (1895–1977) je bil veleposlanik Velike Britanije v Beogradu od leta 1943 do leta 1946 (Jeraj in Melik: *Poročila britanskih predstavništev o Jugoslaviji in Slovencih v prvih letih po drugi svetovni vojni*, str. 409).

⁵⁷ TNA, FO 371/48931, pismo Ralpa S. Stevensona zunanjemu ministrstvu v London z dne 12. 4. 1945, R 7477.

⁵⁸ Na osnovi sporazuma med Titom in Šubašićem je bila 7. marca 1945 ustanovljena enotna začasna vlada Demokratične federativne Jugoslavije s Titom na čelu.

⁵⁹ Stephen Clissold (1913–1982), uslužbenec pri British Council in pisec del o Jugoslaviji, je diplomiral na univerzi v Oxfordu, med drugo svetovno vojno pa deloval kot britanski obveščevalni oficir v Kairu in Bariju, nekaj časa tudi na Hrvaškem, v okviru misije generala Fitzroya Macleana. Glej Dorril, Stephen: *MI6: Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York, Touchstone, 2002, str. 346: [https://books.google.si/books?id=bV5ncXNke4C&printsec=frontcover&hl=sl#v=onepage&q=clissold&f=false,\(dostop 15. 7. 2020\)](https://books.google.si/books?id=bV5ncXNke4C&printsec=frontcover&hl=sl#v=onepage&q=clissold&f=false,(dostop%2015.%207.%202020)); Papers of Stephen Clissold, Arhivska zbirka Univerze v Oxfordu, Knjižnice Bodleian: <https://archiveshub.jisc.ac.uk/search/archives/60fe9052-ff14-3eb5-ae30-1f482199e4a3> (dostop: 6. 7. 2020).

datkom, da je Tito Hrvat in član Komunistične stranke Jugoslavije, potem pa nadaljeval: »Titovo pravo ime je Josip Broz in se je 25. maja 1892 rodil hrvaškemu kmetu v vasi v Hrvaškem Zagorju nedaleč od Zagreba, kjer njegov vzdevek Tito ni neobičajen. Med prvo svetovno vojno so ga vpoklicali v avstro-ogrsko vojsko, a je leta 1915 ob pohodu na Galicijo prebegnil k Rusom. Po revoluciji se je priključil Rdeči armadi in med državljansko vojno pridobival prve izkušnje v partizanskem bojevanju. Leta 1923 se je Tito vrnil na Hrvaško in je kot kovinarski delavec služboval v različnih krajih. Postal je vodja sindikata kovinarskih delavcev in se začel resno ukvarjati s politiko. Zato je bil aretiran in nekaj let zaprt v zaporu v Mitrovici, kjer je imel čas za študij in pridobivanje izobrazbe. Po prihodu iz zapora se je znova politično aktiviral in postal vodja ilegalnega delavskega gibanja. Verjetno ga je nastavila Kominterneta, da bi reorganizirala ustroj jugoslovanskega ilegalnega komunističnega gibanja, za kar ga je leta 1936 postavila na mesto generalnega sekretarja v Komunistični stranki Jugoslavije. Med leti 1929 in 1939 je Tito večkrat potoval v Rusijo in tam spoznal mnogo sovjetskih voditeljev in ti so ga vsi imeli za zelo sposobnega in daljnovidnega moža. Ni se udeležil spopadov v španski državljanski vojni, ampak je organiziral tajne kanale, po katerih so prostovoljci dosegli Španijo. Ob napadu na Jugoslavijo je Tito živel v Zagrebu kot Tomanek, češki inženir. Izognil se je usodi prenekaterega hrvaškega komunističnega vodje in se uspel umakniti v Srbijo.« Na tem mestu bo izpuščena razprava o aretaciji njegove prve žene, saj se Clissold v besedilu kmalu vrne k Titu: »Po prihodu v Srbijo, je začel organizirati junijsko vstajo leta 1941. Odtlej je osebno usmerjal in sodeloval pri partizanskih akcijah ter bil prepoznan kot vodja partizanskega gibanja. Dokler ni bil novembra 1943 na zasedanju AVNOJ-a v Jajcu imenovan za predsednika Narodnega komiteja osvoboditve Jugoslavije, ni imel nobenega uradnega političnega položaja v partizanskem gibanju, kot da je bil vodja Komunistične stranke Jugoslavije. Kakorkoli že pa je bil ves čas vrhovni poveljnik jugoslovanskih partizanskih sil, omenjeno zasedanje AVNOJ-a (kjer so prvič razkrili njegovo identiteto) pa mu je podelilo čin maršala Jugoslavije. Zelo malo je takega v zvezi z njegovim izgledom in pojavo, kar bi napotilo k tako izredni vlogi, kot jo je odigral v jugoslovanskem partizanskem gibanju. Prej je manjši od srednje rasti, umirjenega vedenja in se rad šali. Rad je telesno pripravljen in to pričakuje od tistih, ki ga obkrožajo, ima visok standard, kar se tiče osebne urejenosti, na kar ni vplivalo niti težko partizansko življenje; niti v najhujših dneh med peto ofenzivo ga niso videli neobritega. Govori tekoče rusko, dobro nemško, bere tudi angleško in francosko. Veliko se je samoizobraževal in dobro bere v štirih jezikih. Tudi kot vojaški poveljnik je pokazal precejšen talent, vendar pa je v prvi vrsti nadarjen organizator in v tem leži njegova moč.« Ta opis je prispel na britansko zunanje ministrstvo (prek britanske ambasade v Beogradu) tik pred koncem vojne, 27. aprila 1945.

Dobrih deset let pozneje je britansko zunanje ministrstvo razpolagalo z bistveno več informacijami o Titovi življenjski poti, in sicer vse do druge polovice 50. let preteklega stoletja. Januarja 1957 je namreč Frank Roberts,⁶⁰ britanski veleposlanik v Beogradu v letih 1954–1957, poslal zunanjemu ministru

⁶⁰ Frank Kenyon Roberts (1907–1998), ki je odigral ključno vlogo v britanski diplomaciji v prvih letih hladne vojne, se je rodil leta 1907 v Argentini, leta 1930 diplomiral iz zgodovine na Cambridgeu in istega leta vstopil v *Foreign Office*, potem pa služboval v Parizu, Kairu in Londonu. Na začetku leta 1945 je deloval v Moskvi, bil pa je tudi Churchillov zastopnik na Jaltski konferenci. Leta 1947 se je vrnil v London kot osebni sekretar zunanjega ministra Ernesta Bevin. Pozneje je kot diplomat deloval v Indiji, Jugoslaviji, Zahodni Nemčiji in ZDA. Veleposlanik v Beogradu je bil v letih 1954–1957. Veljal je za spretnega pogajalca, ki je vzpostavil dobre odnose s tujimi voditelji, Stalinom, Titom, Adenauerjem, Brandtom itd. Leta 1991 je objavil svoje spomine, potem je bil poznan kot televizijski komentator zgodovinskih dogodkov iz štiridesetih in petdesetih let preteklega stoletja (Jeraj in Melik: *Poročila britanskih predstavništva o Jugoslaviji in Slovencih v prvih letih po drugi svetovni vojni*, str. 409–410).

poročilo o vodilnih jugoslovanskih osebnostih, kjer je bil zapis o Titu najobširnejši. Vodilne osebnosti so bile navedene po abecednem vrstnem redu, Tito pod številko 33: Broz, Marshal Josip (Tito).⁶¹ Sprva je podan Titov življenjepis, vse od obdobja kovinarskega delavca v Zagrebu do partijskega in vojaškega voditelja ter končno do državnika, ki se je uprl Stalinu in povezal neuvrščene države Azije in Afrike. Ta del zapisa je deloma enak Clissoldovemu in bo na tem mestu izpuščen, prav tako ne bodo navedena druga splošno znana dejstva o življenju in delu jugoslovanskega voditelja. Pozornost bova posvetili le opisu Titove zunanje podobe in njegovega značaja. Takole je predstavljen: »Je nekoliko podpovprečne višine, mirnega vedenja, njegov humor je neposreden in robat. Rad ima lov, plavanje in seveda vse dobre stvari v življenju. Skrbi zase in pričakuje visoko mero osebne urejenosti tudi od tistih v njegovi okolici, niti v najhujših dneh pete ofenzive ga ni bilo mogoče videti neobritega, njegova ljubezen do uniform pa je bila deležna graje v časopisu Informbiroja. Govori tekoče rusko in dobro nemško, nekoliko govori in bere tudi angleško ter francosko. Trdo je študiral (se samoizobraževal) in dobro bere v vseh štirih jezikih.«

Po mnenju avtorja tega poročila je bil Tito sposoben vojskovodja in politik, kar naj bi dokazal že v vojnih časih. Kot vojaški komandant naj bi »nedvomno pokazal precejšen talent«, združitev številnih, povsem različnih elementov v osvobodilno gibanje, pa naj bi bila »izjemen« dosežek. Pozneje naj bi se njegove sposobnosti, tako na področju notranje kot zunanje politike, pokazale že z njegovim hladnokrvnim in nadzorovanim vedenjem v času napadov, ki so jih bili deležni od Informbiroja, z iskanjem svoje poti v socializem, ne da bi povsem obupal nad izboljšanjem odnosov s Sovjetsko zvezo enkrat v prihodnosti, in z navezovanjem tesnih stikov z neuvrščenimi državami (Indija, Burma, Etiopija, Egipt), kar mu je omogočilo uspešno krmarjenje med Vzhodom in Zahodom. Oznanjal je mirno sobivanje vseh, ne da bi pozabil na previdnost in potrebo po oborožitvi, gospodarsko pomoč je pridobival od vseh strani in si, čeprav je bil le voditelj razmeroma majhne države, pridobil poseben položaj v svetovni politiki. Osebna zvestoba (»personal loyalty«) velike večine članov komunistične partije, oboroženih sil in pripadnikov nekdanjih partizanskih enot mu je omogočala tako prevladujoč vpliv v državi, da skorajda ni verjetnosti, da bi ga kdorkoli lahko nadomestil.

Tako naj bi Jugoslavija vsekakor, bolj kot kadar koli doslej, ostala Titova država (»Titoland«) in »sedanji režim vsekakor stoji in pade z njim«. Njegov značaj je predstavil nekako takole: »Kljub občasnim izbruhom slabe volje in občutni nečimrnosti ostaja zelo človeški in pristopen diktator, visoko inteligenten, pogumen in potrpežljiv, z osebnim dostojanstvom, izjeme glede na njegov izvor in preteklost. Četudi zavzet jugoslovanski nacionalist, vseeno ostaja marksist. Vedno je pripravljen razpravljati o svojih zaslugah, a nikoli ne zapade v marksistični žargon. Zaznamuje ga širina in neodvisno mišljenje in se zdi tako v dobrih kot v slabih časih povsem prepričan vase. Titova nesreča je, da je prevelik za svojo okolico in tako se zdi pogosto prevelik za svoje čevlje.«

Ob koncu poročila je nekaj besed še o njegovih ženah: »Poročen je bil trikrat. Njegova prva žena je v dvajsetih letih ostala v Rusiji. Ločil se je tudi od druge žene, Slovenke. Leta 1952 se je poročil z Jovanko Budisavljević, Srbkinjo iz Like, s činom partizanskega majorja. Je čednega videza in zelo prijetna gostiteljica ob uradnih priložnostih, sicer pa ni videti, da bi igrala posebej pomembno vlogo v javnem življenju. Učila se je angleščine, a ima premalo samozaupanja, da bi pridobljeno znanje preizkusila v pogovoru.«

Približno dve leti pozneje, aprila 1959, je poročilo o vodilnih osebnostih

⁶¹ TNA, FO 371/130487, poročilo Franka Robertsa britanskemu zunanjemu ministrstvu z dne 7. 1. 1957 (prejeto 15. 1. 1957), RY 101/1, str. 9–11.

v Jugoslaviji⁶² posredoval tedanji veleposlanik John Nicholls.⁶³ Osebnosti so bile tudi tokrat navedene po abecednem vrstnem redu, Tito pod številko 34: Broz - Tito, Marshal Josip. Tudi tu je dokaj natančno podana Titova življenjska zgodba, tudi tu najdemo opise Titove zunanje podobe in značajskih lastnosti. Slednje se vsebinsko sicer ne razlikujejo dosti od razmišljanj iz prejšnjega zapisa, so pa podane nekoliko drugače, včasih tudi s kančkom humorja. V času nastanka tega dokumenta naj bi bil Tito povsem zadovoljen s sistemom, ki ga je ustvaril. Preostanek življenja naj bi skušal preživeti v uživanju svojega »vrta«, njegovo obdelovanje naj bi vedno bolj prepuščal drugim, kljub temu pa naj bi Tito, bolj kot kateri koli jugoslovanski vladar doslej, bil in ostal »world figure«. Njegove napa-ke, med katerimi je tudi v tem poročilu poudarjena »nečimrnost«, naj bi ga sicer »privedle do napačnih sklepanj«, s svojo sposobnostjo in odločnostjo pa naj bi se mu vedno uspelo prebiti skozi ovire. Takole je zapisano: »Celo po vojni mu je uspel tako izjemen podvig, da je vzpostavil marksistično družbo z ameriškimi dolarji in to kljub nasilnemu nasprotovanju celotnega komunističnega bloka. On je temu bloku povzročil več težav kot kateri koli drug človek in je še vedno edini uspešni heretik. Zaradi njega je Jugoslavija dobila – in ga še vedno ni povsem izgubila – pomen, ki komajda ustreza njeni moči in virom ... Njegova revolucija je požrla izjemno malo svojih otrok in njegov spoštljiv in ljubezniv odnos do podrejenih oficirjev je brez primere v komunistični družbi. Integriteta Jugoslavije je vsekakor glavni princip, o katerem nikoli ne dela kompromisov, in je delal – in še dela – za enotnost države več, kot je naredil kateri koli prejšnji vladar. Že zaradi tega ima zagotovljeno mesto v zgodovini Balkana.« Tudi avtorju tega poročila se je zdel jugoslovanski vodja zelo inteligenčen in dostojanstven, poleg tega pa tudi mogočen, veličasten, brezhibno urejen, njegova telesna pripravljenost pa tako dobra, da je vedno lahko prekosil veliko mlajših sodelavcev.

Ob pregledovanju politične korespondence britanskega zunanjega ministrstva ni bilo več mogoče zaslediti poročil o vodilnih osebnostih za obdobje po letu 1959.

Namesto zaključka

V prejšnjih poglavjih predstavljeni dokumenti Arhiva Republike Slovenije so danes za uporabnike prosto dostopni, saj jih ne ščiti več noben arhivski zakon,⁶⁴ ki varuje občutljive osebne podatke. Predstavljeni dokumenti, ki jih hrani britanski državni arhiv, so uporabnikom prosto dostopni. Ob tem je treba opozoriti, da vsi dokumenti iz obdobja druge svetovne vojne in let, ki so ji sledila, še niso dostopni. Nekateri so namreč zaprti za daljše časovno obdobje, nekateri so bili zadržani pri ustvarjalcu in v arhiv sploh še niso prispeli.

Drugače je v Arhivu Jugoslavije v Beogradu, kjer dokumente osebnega fonda Josipa Broza - Tita še vedno ščitijo. Dokumente si je mogoče ogledati, vendar jih še vedno ni dovoljeno reproducirati in reprodukcij objaviti. V pričujočem prispevku zato niso predstavljene Titove fotografije iz medvojne dokumenta-

⁶² TNA, FO 371/145108, poročilo Johna Nichollsa zunanjemu ministrstvu z dne 14. 4. 1959 (prejeto 27. 4. 1957), RY 1012/1, str. 9–11.

⁶³ Sir John W. Nicholls (1909–1970), britanski diplomat, v obdobju 1957–1960 veleposlanik v Jugoslaviji. Med drugim je bil še veleposlanik v Izraelu (1954–1957), Belgiji (1960–1963), Južni Afriki (1966–1969), na ministrstvu za zunanje zadeve je bil večkrat podsekretar, pristojen za kulturne zadeve, včasih je bil zadolžen tudi za področje trgovine (Mackie, Colin A., A Directory of British diplomats: <http://www.gulabin.com/britishdiplomatsdirectory/pdf/britishdiplomatsdirectory.pdf>, dostop: 6. 7. 2020).

⁶⁴ Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Uradni list RS, št. 30/06 in 51/14), Zakon o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta (Uradni list RS, št. 85/2016).

ta puljske kvesture,⁶⁵ prav tako tudi ne policijske fotografije iz evidenčne pole Predstojništva mestne policije v Mariboru z dne 14. novembra 1933, na katerih je Josip Broz z okroglimi očali, širokega obraza in vdratih lic. Slednji dokument navaja, da je Tito komunist, sin Franja in Marije Javeršek, rojen neznanega dne in meseca leta 1893 v kraju Kumrovec, da je po poklicu elektrotehnik in zasebni mehanik, visok 170 cm, podolgovatega obraza, srednje visokega, širokega in »nazaj stoječega« čela. Nos opišejo kot srednje velik, širok in valovit, oči kot sive in globoke, brado kot srednje veliko, visoko in ravno, usta mala, obseg telesa pa kot srednji. Omenjeni zaporniški dosje ima tudi rubriko z naslovom »popoln vtis«, v kateri je navedeno, da je bil Josip Broz videti »meščanski«.⁶⁶

Kolikor je v Sloveniji ohranjenih dokumentov v zvezi s Titovo osebnostjo, jih je torej mogoče pregledati, upoštevati in umestiti v tozadevne širše znanstvene ter druge raziskave, seveda pa ne morejo odgovoriti na vsa morebitna odprta vprašanja.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 1829, Zbirka gradiva kraljevih kvestur Trst in Gorica, 1921–1943
- SI AS 1873, Karabinjerska postaja Borovnica, šk. 1, p. e. 13, šk. 3, p. e. 33, šk. 6, p. e. 73.
- SI AS 1842, Zbirka gradiva raznih enot italijanske vojske, šk. 1, p. e. 7.
- SI AS 2044, Zbirka gradiva italijanskih okupacijskih oblasti, serija II, podserija 1, p. e. 166 (popis v delu).
- SI AS 1902, Zbirka tiskov nasprotnikov narodnoosvobodilnega boja in tiskov politične sredine, šk. 61, Giselher Wirsing, *Romantik der bosnischen Wälder? V: Signal*, l. 1944, št. 6, Union, tovarna motorjev, str. 4–7, 34–35.
- SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004, šk. 582.

AJ – Arhiv Jugoslavije

- AJ 838, Osebni fond Josipa Broza - Tita, III-11/23 in 11/14.

TNA – The National Archives

- TNA, FO – Foreign Office, 371 – Political Departments: General Correspondence from 1906
- TNA, FO 371/48931
- TNA, FO 371/130487
- TNA, FO 371/145108

LITERATURA

Burgwyn, H. James: *Imperij na Jadranu, Mussolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941–1943*, Ljubljana: Ciceron, 2009.

Dedijer, Vladimir: *Josip Broz Tito: prispevki za življenjepis*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1953.

⁶⁵ Arhiv Jugoslavije, fond 838, Osebni fond Josipa Broza - Tita, III-11/14

⁶⁶ Arhiv Jugoslavije, fond 838, Osebni fond Josipa Broza - Tita, III-11/23.

Dedijer, Vladimir: *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza – Tita*. Reka: Liburnija, 1981.

Fischer, Jasna Fischer et. al.: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Goldstein, Ivo, Goldstein, Slavko: *Tito*. Zagreb: Profil, 2015.

Jeraj, Mateja, Melik, Jelka: *Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim*. Študija in prikaz procesa. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije: 2015.

Jeraj, Mateja, Melik, Jelka: Poročila britanskih predstavništav o Jugoslaviji in Slovencih v prvih letih po drugi svetovni vojni. V *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 407–420.

Judt, Tony: *Povojna Evropa 1945–2005*. Ljubljana: Mladinska knjiga: 2007.

Klanjšček, Zdravko et al.: *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*, Ljubljana: Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, 1977.

Kurtovic, Nikolina: *Communist Stardom in the Cold War: Josip Broz Tito in Western and Yugoslav Photography, 1943–1980*. Toronto: University of Toronto, 2010.

Milanović, Đorđe; Marković, Svetozar – Toza. V: *Enciklopedija Jugoslavije* 6. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1965, str. 27.

Pirjevec, Jože: *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011.

URADNI LISTI

Uradni list RS, št. 30/2006.

Uradni list RS, št. 51/2014.

Uradni list RS, št. 85/2016.

ČASOPISNI VIRI

Lukovac, Novak: Devet života neuhvatljivog maršala. V: *Newsweek Srbija*, št. 79 (2017), str. 18–26.

INTERNETNI VIRI

Binder, David, Vladimir Dedijer, Tito Biographer And Partisan Fighter, Dies at 90, 4. 12. 1990: <https://www.nytimes.com/1990/12/04/obituaries/vladimir-dedijer-tito-biographer-and-partisan-fighter-dies-at-90.html> (dostop: 6. 7. 2020).

Dorril, Stephen, *MI6: Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York, Touchstone, 2002: <https://books.google.si/books?id=bV5ncXNke4C&printsec=frontcover&hl=sl#v=onepage&q=clissold&f=false>, (dostop 15. 7. 2020).

Dr. Kurt Levi, a Jewish partisan from Yugoslavia: https://www.infocenters.co.il/gfh/notebook_ext.asp?book=2020&lang=eng&site=gfh (dostop: 15. 7. 2020).

Gestapo, Nazi political police: <https://www.britannica.com/topic/Gestapo> (dostop: 6. 7. 2020).

Hadalin, Jurij, Josip Broz - Tito, Slovenski biografski leksikon: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1019340> (dostop: 6. 7. 2020).

Kurt Levi: <https://mchekc.org/portfolio-posts/levikurt/> (dostop: 16. 7. 2010).

Ljotić, Dimitrije. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslava Krleža, 2020: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37735> in https://sl.wikipedia.org/wiki/Dimitrije_Ljotić (dostop: 6. 7. 2020).

Mackie, Colin A., A Directory of British diplomats: <http://www.gulabin.com/britishdiplomatsdirectory/pdf/britishdiplomatsdirectory.pdf> (dostop: 6. 7. 2020).

Olga Ninčić Humo: https://sh.wikipedia.org/wiki/Olga_Humo (dostop: 6. 7. 2020).

Papers of Stephen Clissold, Arhivska zbirka Univerze v Oxfordu, Knjižnice Bodleian: <https://archiveshub.jisc.ac.uk/search/archives/60fe9052-ff14-3eb5-ae30-1f482199e4a3> (dostop: 6. 7. 2020).

Temple Fielding: https://en.wikipedia.org/wiki/Temple_Fielding (dostop: 6. 7. 2020).

Gestapo, Nazi political police: <https://www.britannica.com/topic/Gestapo> (dostop: 6. 7. 2020).

SUMMARY

NUMEROUS FACES OF JOSIP BROZ – TITO: TRACES IN DOMESTIC AND FOREIGN ARCHIVAL DOCUMENTS FROM THE SECOND WORLD WAR AND AFTER

The article presents archival documents connected to the identity and personality of Josip Broz – Tito, commander of Yugoslav partisans during the Second World War and leader of the post-war Yugoslavia. The authors wish to present descriptions, presumptions and judgements, written in documents kept by the Archives of the Republic of Slovenia. They focused on fonds and collections of the Italian occupation administration, indirectly also the German intelligence service and the translation of T. H. Fielding's article about Tito's life, which was used as a part of evidence in one of post-war political trials. They added documents of the British Archives in London and the Archives of Yugoslavia in Belgrade. All discussed topics are backed with domestic and foreign literature and newspaper articles.

During the Second World War, occupying forces in Yugoslavia wished to know their "phantom" adversary who successfully united and led the Yugoslav liberation movement. On the other side, western allies were interested in him as a potential ally. The German intelligence service sought information about Tito all around Europe and passed it on to their Italian allies. Therefore, archival documents of the Italian occupation administration contain facts about the process of disclosing Tito's identity and mistakes made in it.

After the war, when Tito's identity was already known, western democracies wanted to know the political leader who they should count on. The authors present several documents of the British foreign office (reports of British ambassadors in Belgrade) containing facts about important people in the Yugoslav public life. Josip Broz - Tito was in the spotlight already as the leader of Yugoslav partisans, however, interest in him intensified after the war and especially after the Informbiro conflict, when he transformed from the leader of the illegal communist party and partisan commandant with a sketchy past into a political leader, who had to be counted on in international politics.

Archival documents, presented in the article, show how difficult it was to find and identify a person, who was an illegal communist even before the war and was skilled in covering his identity. At the same time, documents reveal how much attention his allies and his opponents focused on Tito.